

AHMET ÇİĐDEM • D'nin Hâlleri

AHMET ÇIĞDEM 1964 Çankırı doğumlu. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi'nin ardından ODTÜ Sosyoloji Bölümü'nde yüksek lisans ve doktora yaptı. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde öğretim üyesidir (profesör). *Toplum ve Bilim* dergisi yayın kurulu üyesidir. Diğer kitapları: *Akıl ve Toplumun Özgürleşimi* (Vadi 1992; İletişim 2008); *Aydınlanma Düşüncesi* (Ağaç 1993, İletişim 1997); *Bir İmkân Olarak Modernite* (İletişim 1997); *Taşra Epiği* (Birikim 2001), *Toplum: Kavram ve Gerçeklik* (İletişim 2006).

İletişim Yayınları 1404 • Politika Dizisi 79

ISBN-13: 978-975-05-0689-5

© 2009 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2009, İstanbul

EDITÖR Tanıl Bora

DIZI KAPAK TASARIMI Utku Lomlu

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ İsmet Bürüm

BASKI ve CILT Sena Ofset

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 03 21

İletişim Yayınları

Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Çağaloğlu 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

AHMET ÇIĞDEM

D'nin Hâlleri

Din, Darbe, Demokrasi

i l e t i ŝ i m

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	7
AÇIKLAMALAR.....	15

BİRİNCİ BÖLÜM

Yakın Şimdiki Zaman

YİRMİ YILIN (1980-2000) HİKÂYESİ: DEVLET KAPİTALİZMİ VE TÜRK USÛLÜ FAŞİZM.....	19
28 ŞUBAT: NE KADAR GERİDE KALDI, NE KADAR ÖNÜMÜZDE OLACAK?.....	33
DEPREM: “BARUT FIÇISI”.....	43
İKİ YOL: SAĞ-MUHAFAZAKÂRLIK, SOL-LİBERALLİK.....	49
AVRUPA: “YER” İLE “YASA” ARASINDA.....	57
11 EYLÛL 2001: ‘TARİHSEL’ BİR DEĞERLENDİRME.....	67
GLOBALİZASYONUN NOMOS’U.....	79

İKİNCİ BÖLÜM

Durumlar ve Tesbitler

D’NİN HÂLLERİ: DİN, DARBE, DEMOKRASİ.....	89
KÖTÜ ZAMANLAR.....	103

DİN, TOPLUM, İSLÂMÇILIK	113
AKP'NİN ÇIKMAZI, AKP ÇIKMAZI	127
AKP VE "DEVLET SİYASETİ"	128
BIRAKTIĞIMIZ YERDEYİZ (2007)	137
YOKSULLUK, YOKSUNLUK, YOLSUZLUK.....	145
AKP ÇIKMAZI.....	148
TÜRKİYE'DE SİYASET	153

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
Hatırlama Notları

SREBRENICA 1995	185
ÖZÜR VE SUÇ	189
KANAAT BEYANI, ELEŞTİRİ HAKKI	195
BİZE KALKAN EL	201
KÖTÜLÜK KAZANIR, İYİLİK GEÇİCİDİR	205

ÖNSÖZ

Türkiye nasıl bir ülke, nasıl bir toplum?

Bu soruyu hangi bakımdan anlamlı buluyoruz? Türkiye'nin bir çok ülke ve toplumdan farklılığını mı vurgulamak amacındayız? Öyleyse, bu farklılığa nasıl bir mânâ yüklüyoruz? Bu farklılık, bir açıklama ihtiyacının cevabı olarak mı açığa çıkıyor, bir benlik yüceltiminin sonucu olarak mı? Bu soruyu bir tarihsel süreklilik kaygısı gözeterek mi soruyoruz, yoksa herhangi bir konjonktürün dayatmasıyla mı? Bu sorulara başkalarını eklemek de mümkün ve doğrusu, muhtemel bütün soruları tüketmek neredeyse imkânsız. Mannheim'dan bu yana, bu mahiyetteki soruların, "kriz vakitleri"nin ürünü olduğuna inanmamızı telkin eden bilgi sosyolojisi öncüllerini yanlışlayacak en azından iki argüman ileri sürülebilir: birincisi, normal vakitlerde de bu kabil sorular sorulmasını tetikleyen fikrîecessüsler olabilir, en azından, "nasıl" sorusuna verilen karşılığı takviye etmek üzere; ikincisi, "kriz" in, "normal olan" dan daha "normal" addedildiği bir tarihselliği yaşıyoruz. Buna rağmen, en azından sahilliği zaten tartışmaya açık bir kollektif kimliğin parçalanmaya yüz tuttuğu, toplumdaki çelişki ve çatışmaların bastırılmaz ve orijinal pozisyonlarına geri döndürülemez bir görünürlük kazandığı dönem-

lerde bu türden soruların daha hayati bir önemi haiz olduklarını söyleyebiliriz. Türkiye politik, etnik, kültürel ve iktisadi sorunlarının, bir başka deyişle, kapitalist kolonizasyona rağmen farklılık iddiasındaki hayat tarzlarının, Kürt ve Türk milliyetçiliklerinin, bölüşüme dayalı eşitsizlerin yarattığı gerilimlerin üstesinden gelebilecek bir toplumsal aklı ve bu akli harekete geçirebilecek bir siyasal hareketliliği üretmekten acizdir. Bu gerilimlerin işaret ettiği bir başka husus, bir de-ğil, birkaç Türkiye'den bahsetmek gerekliliğidir; bu sosyolojik veri, Türkiye'nin bütününe yönelik hegemonik herhangi bir iddianın kuşkuyla karşılanmasını sağlar. Bu kuşkuyu giderebilecek tek proje, bu birkaç Türkiye'nin muhtevasını gözeten, ancak muhtevanın unsurlarını dayatmayan prosedürel bir üstçerçeve olabilir. Fakat Türkiye ne kurumsal (özellikle kurumları bağlayan 'yasal' çerçeve düşünülürse) olarak ne siyasal kültür bakımından böylesi bir böyle bir proje üretebilecek enerjiye sahiptir. Ayrıca bu türden bir enerjiyi besleyecek geleneklerden de yoksundur.

Türkiye, 3 Kasım 2002'den bu yana cumhuriyet tarihinin, büyük ve belki de en anlamlı dönüşümünü yaşamaktadır ama bu dönüşüm, diğer bütün toplumsal ve siyasal dönüşümler gibi birdenbire ve *ex nihilo* ortaya çıkmamıştır. Bu dönüşümün esas aktörü AKP'yi doğuran konjonktür ne kadar elverişli olursa olsun, bu konjonktürü imkâna dönüştüren uzun bir siyasal tecrübeden bahsetmek gerekecektir. AKP'nin büyük bir popüler destekle iktidara gelmesiyle ortaya çıkan sonuçlar, reel politik nedenlerle zam zaman kesilse bile, gelecek için kalıcı ve belirleyici konsekanlar üretecek niteliktedir. Cumhuriyet rejiminin bütün ideolojik ve pedagojik coşku yatırımının kültürel ve siyasal olarak ortadan kaldırmayı amaçladığı bir kesimin gerçek temsilcilerinin iktidar olmasında, bu kesimin sağ cumhuriyetçilikten İslâmcılığa kadar uzanan geniş ve uzun bir deneyimler zincirinin sonucu bir itidâl ve bu itidâlden öğrenilen politikanın altını çizsek bile, yine de çelişkili bir süreçten söz etmek gerekiyor: Bir taraftan, siyasal iktidar olarak, Türkiye'nin temel sorunlarına yaklaşımı ve bu sorunlara yönelik tercih et-

tiği ya da etmediği politikaları itibarıyla Türkiye'nin geleneksel duyarlılıklarına saygı göstermeyi sürdürmek, diğer taraftan, bu duyarlılıkların ve arkasındaki güçlerin onanmasıyla aşınacağı-
nın bilincine varmak. Bu önemli bir ikilemdir ve ne AKP bu ikilemi aşabilecek güçtedir ne Türkiye uzun müddet bu ikilemle birlikte yaşamayı sürdürebilecek rahatlığa sahiptir. Bu dönüşümün Türkiye tarihinden kaynaklanan özgül nedenleri olduğu kadar, reel sosyalizmin çöküşü, sermayenin global-yapısal örgütlenmesi, 11 Eylül ve Ortadoğu jeopolitiğindeki değişiklikler gibi dışsal nedenleri de bulunmaktadır. Avrupa Birliği gibi ulus-devletin tarihsel donanımını zorlayan bir oluşum da bu minvalde zikredilmesi gereken önemli bir faktördür. İlâve olarak, Türkiye bu dönüşümü, siyasal projesi ve kadroları itibarıyla cumhuriyet seçkinleri ve onların ideolojik alışkanlıklarını geleneksel olarak hazmetmekte zorlandığı AKP iktidarıyla karşılamaktadır. Türkiye'nin sınıfsal yapısı, siyasal rejimi ve elit kompozisyonunda yeni ve bir bakıma toplumsal olarak, özellikle Türkiye'deki egemenlerin geleneksel "sorun çözme" mantıkları düşünüldüğünde, geri çevrilemez dinamikler ortaya çıkmıştır. AKP iktidarı ordu ve yargı hariç, bürokraside ve sembolik devlet kurumlarında hatırı sayılır ölçüde kadro değişiklikleri yarattı. Öteden beri AKP iktidarıyla sorunları olan YÖK, sözelimi, artık bu parti tarafından yeni bir çizgiye oturtulmuştur. Anayasa Mahkemesi'nin AKP'nin kapatılması istemiyle açılan dâvâ sonunda verdiği "yaralayıcı" karar, sonuçta AKP'nin siyasî varlığını sürdürmesine engel olamadığı gibi, varlığını haklılaştırdığı başka bir uğrağı temsil etmektedir..

Buna rağmen, metinde daha geniş bir şekilde tartışıldığı üzere, Avrupa Birliği'ye entegrasyon, Kıbrıs, bölgesel sorunlar ve Kürt meselesi, Türkiye'nin geleneksel bölüşüm sorunları, Türkiye'deki her güçlü ve sürekli siyasal iktidarın ayırmedici özelliği hâline gelen yolsuzluklar önümüzdeki dönemin başat gündem maddeleri olacaktır. Ancak Türkiye tarihine ve toplumsal yapısına aşinâ olan herkesin neredeyse kesin bir bilgi statüsünde tecrübe ettiği üzere, Türkiye'de önemli bir gerilim odağı, demokrasi ile din ikilisi, ve bu ikilinin tarafları arasında-

ki ilişkilerde yatmaktadır. Tabiatıyla bu başka çelişki ve çatışmaları (özellikle 'etnik' gerilimi) bir yana bırakmayı gerektirecek bir belirleme değildir. Ek olarak, sahici bir sosyolojik perspektifin kolayca müşahede edebileceği gibi, dinselikle ilgili gerilim, diğer bütün çelişkileri eklemleyen bir gerilimdir ve zaten ayrıntılı bir dikkati hak etmektedir.

Hâlihazırda AKP'yi avantajlı kılan, sahip olduğu popüler destek ve en kötü yorumla kendi ideolojik-politik taleblerini, ki bu taleblerin bir çoğu ancak statükonun korunmasına ilişkin bir biçimde değerlendirilebilir – temsili bir demokrasinin kuralları ve kurumları aracılığıyla ve belirtmek gerekir, oldukça muhafazakâr bir bagajla yoluna devam etme isteğidir. Görece istikrarlı bir seyir takip eden iktisadî hayat, bu isteği mümkün hâle getiriyor. AKP iktidarını 2009 yerel seçimlerinde de açığa çıktığı üzere, ancak büyük ekonomik krizler aşağı çekme gücüne sahiptir. Bu partinin toplumsal ve siyasal mevcudiyetini sürdürmesi, sık sık dile getirilen bir "takıyye" suçlaması eşliğinde anlaşılacak bir durum değildir. Unutulmamalıdır ki, Recep Tayyip Erdoğan bir anlamda selefleri olan Adnan Menderes ve Turgut Özal'dan daha marjinal bir figürdür ve onların başına gelenleri unutmaları beklenmez. Buna karşılık AKP'nin karşısındaki geniş bloğun içerisinde, topluma ve demokrasiye zaten tartışmalı olan güvenini kaybetmiş CHP başta olmak üzere, toplumsal ve siyasal talepleri kuşkulu gruplar yer almaktadır. Ergenekon adıyla maruf sürecin sol içerisinde yarattığı tartışmanın neye yol açacağını kestirmek zor olsa da, daha bağımsız ve özgürlükçü bir "sol siyasetin" bu süreçte etkin bir özne olarak belirmesi güç gözükmektedir.

Buradaki yazıların bir kısmı, AKP'yi hazırlayan şartların öntarihini ve AKP'nin siyasal ve ideolojik angajmanlarını büyük ölçüde belirleyen 28 Şubat sürecini inceleyen, 2002 seçimleriyle başlayıp günümüze kadar devam eden çok muhafazakâr, az demokrat AKP siyasetini ve sonuçlarını tartışan yazılar. Bu parti sözkonusu olduğunda, işlevi ve pozisyonu, dışardakiler açısından bir tartışma konusu. Kişisel olarak başından beri, bu partinin kendisini tanımlama biçiminin önemli olduğunu dü-

şünüyorum: Kültürel muhafazakârlık, siyasal demokrasi. Bu tanımın karşılığında duran olgular elbette farklı, kültürel olarak eklektik bir muhafazakârlık, siyasetin bir hizmet araçsallığında değerlendirilmesi, bölüşüm sorunlarını, sonuçta yukarıdakilerin lehine olmak üzere geleneksel iane ve iâşe değerleriyle hâletmeye çalışması, demokrasiyi sadece formel ve kurumsal düzeyleriyle kabullenilmesi vb. Öte yandan bu partinin Türkiye'nin yerleşik sorunlarına karşı aldığı pozisyonların eleştirilmesi, eşzamanlı olarak, bu eleştiri sahiplerinin pozisyonlarının da eleştirilmesiyle tamamlanmak zorundadır. Her siyasal iktidar, doğası ne olursa olsun, entellektüel için sadece “eleştiri nesnesi” olabilir. AKP'ye karşı mesafeli olma endişesini anlamak mümkün, ama bu endişe, Türkiye'nin toplumsal ve siyasal tarihinden kaynaklanan sorunların bertaraf edilmesine, Türk toplumunda zaten sınırlı ve sorunlu demokrasi potansiyelini bastırmaya yol açmamalıdır. Bu çerçevede sözgelimi AKP'yi bir neo-liberal politikaların uygulanmasının başka bir aktörü ve parti programını da neo-liberal kesimlerin çıkarlarıyla uyumlu bir program olarak nitelediğimizde, bu yargı bize AKP'yi ve yaptıklarını anlama konusunda hiçbir fikir vermemektedir. Bu parti yönü ve açılımları konusunda iyimser olmayı güçleştiren bir toplumsallığın –çünkü, Türkiye'de her toplumsal talep, bir bakıma kendinde sorunlu bir talebdir– itmesiyle buralara geldi. Burada kimi zaman AKP'ye rağmen ve çoğunlukla AKP'nin siyasî kabûllerini zorlayan bir süreçten sözediyoruz. Bu toplumsallığı anlamak, AKP'yi ve bu ülkede olup bitenleri anlamanın en önemli aracıdır.

Bu yazılarda öne çıkan diğer hususlar olarak, dinsellik ve faşizm konularında da bir iki hususun açığa kavuşturulması gerekiyor. Türkiye'de Kemalist ve tarihdışı bir aydınlanmacılığın belirlediği ve genellikle kendini hiçbir biçimde eleştirel bilince getirmeyen, toplumsal gelişimin bütün imkânlarını kendi hayat tarzının içerisinde hapsedmeye çalışan eğilimleri dışta bırakırsak, solun, dinsellik konusunda kendisini herhangi bir şekilde eğitmeye gönül indirmemesi, anlaşılabilir bir tutum değildir. Oysa hem “somut durumun somut analizi” hem

de “toplumsalın idrâki” bu türden bir bilgilenmeyi zorunlu kılmaktadır. Tabiatıyla İslâmıcı, muhafazakâr ya da bunlara eklenebilecek herhangi bir sıfatla anılan akımların dinselliği bütünüyle araçsal aklın belirleyiciliğinde ele almalarımı da vurgulamak durumundayız. Eklenmesi gereken başka bir konu, buradaki yazılardaki faşizm vurgusuyla ilgilidir. Türkiye’de faşizmin kurucu öğelerinin varlığı, safkan bir faşizm tehlikesi olduğu biçiminde yorumlanmamalıdır. Fakat yine, faşist ruh hâlinin, faşizmi, faşizmleri mümkün kılabilecek siyasal ve kültürel değerlerin Türk toplumun evrilmesinde sık sık ve çıplak hâlleriyle bir engel olarak işlevselleştirildiğini de gözden ırakta tutmamak gerekir. Faşizm tehlikesini öne sürerek, genel olarak kamusal bilinci alarında tutarak işgörmeye çalışan geleneksel bir sol tutumu diriltmek, ve toplumu sadece “faşizm” olgusuyla anlamaya çalışmak ve böylece belki toplumsalın akışkanlığını iskalamak kolaycılığı, Türkiye’ye özgü siyasal ve kültürel yapıların evrilme mantıklarını görmezlikten gelme lüksüne yol açmamalıdır.

Elinizdeki kitap, üç bölümden oluşuyor. Birinci bölüm, Türkiye’nin yakın tarihini belirleyen dahilî ve haricî süreç ve olguların analizini amaçlıyor. Sonraki bölüm ağırlıkla, bu tarihin, önemli bir aktörü olarak dinsellik ve bu dinselliğin merkezindeki bir yapı olarak AKP’nin kimliği ve yapıp ettikleri üzerine yoğunlaşıyor. Üçüncü bölüm, Türkiye’nin ve dünyanın ahvâline dair, subjektif bir reddiyeyi ihtiva ediyor.

Burada derlenen yazıların amacı, “Türkiye, nasıl bir ülke, nasıl bir toplum?” sorusunun belli bir zeminde bulabileceği karşılıkları derlemek ve Türkiye gerçekliğinin reel siyaset dolaşımıyla ortaya çıkan fenomenlerine ‘sosyolojik’ denilebilecek bir perspektiften bakmayı denemektir. Zaman zaman, bu bakışın oldukça subjektif bir tutumun altında ezildiği söylenebilir – ancak buraların insanda nesnellik gayretini tüketen bir ‘havasının’ olduğunu unutmamak lazım. Yazıların hepsi bazı güncelleştirmeler ve kimi eklemelerle, ilk yayınladıklarından farklı bir biçime kavuştular ve –umarım– daha okunabilir bir mahiyet arzetmekteler. Derlenip toplanmalarındaki emek-

leri nedeniyle Kerem Ünüvar ve Halime Kökce'ye, oldukça zor bir dönemde kahrımı çekmekte gösterdikleri sabır nedeniyle, Tuncay'a, Cahit'e, Halil ve Füsün'a, Ezra ve Esmâ'ya, metni bir kere daha okuyan Mustafa'ya, çoğu kez yazılmalarına vesile olan Tanıl Bora'ya yoldaşlığı ve editörlüğü için teşekkür borçluyum. Eksiklikler ve kusurlar elbette bana aittir.

AHMET ÇIĞDEM
Kavaklıdere, Ankara, 2009